

Андрэй Вашкевіч
(Гродна)

Група „Беларускі фронт” і „...змаганьне з чужацкімі фронтамі”

У другую палову 1930-х гадоў Еўропа ўвайшла ўсё больш усведамляючы хуткі пачатак новай вайны. Вялікія, моцныя, дзяржаўныя народы актыўна рыхтаваліся да яе, аддаючы на ўзбраенні большую частку сваіх бюджэтаў і плятучы дыпламатычныя інтрыгі з мэтай стварыць найбольш карысную для сябе сістэму ваенна-палітычных дамоваў. Малыя, недзяржаўныя народы, разумеючы, што ў будучай вайне ім адводзіцца роля пешак, спрабавалі падрыхтавацца да яе прынамсі ідэалагічна, бо ведалі — бойня, віноўнікамі якой яны не будуць, нясе ў сабе адначасова і пагрозу новага паняволення і надзею на змену да лепшага. Да ліку апошніх належалі і беларусы, якія вось ужо паўтара дзесяцігоддзя жылі ў розных дзяржавах і ў ніводнай з іх не мелі правоў, належных свабоднай еўрапейскай нацыі.

У 1914 годзе Першая Сусветная вайна захапіла беларусаў на культурна-асветніцкай стадыі „нашаніўства”, калі нават сама ідэя незалежнасці краіны здавалася фантастычнай. Цяпер, праз дваццаць гадоў, беларусы ўжо мелі за спіною вопыт палітычнага, грамадскага і нават узброенага змагання, мелі дэклараваную незалежнасць у выглядзе БНР і фантомную савецкую дзяржаўнасць, мелі стотысячную Грамаду ў Заходняй Беларусі і колькі гадоў „беларусізацыі” ў Беларусі Усходняй. Тым не менш, у пачатку 1930-х беларускі нацыянальна-вызваленчы рух быў разгромлены па абодва бакі рыжскай мяжы. Беларускія дзеячы, што жылі або пераехалі ў БССР, былі расстраляныя, а заходнебеларускія вёскі пасля бурлівых 1920-х гадоў вярнуліся да стану „спаконвечнага сну”.

Патрэбен быў голас, своеасаблівы індыкатар грамадскай актыў-

насці беларусаў, які падсумаваў бы здабыткі і страты папярэдніх гадоў, цвяроза ацаніў сучаснасць і паспрабаваў бы вызначыць хоць нейкую дарогу ў заўтра.

Такім голасам стаў голас газеты „Беларускі Фронт”, выданне якой было арганізавана ксяндзом Вінцэнтам Гадлеўскім летам 1936 года.

„Беларускі Фронт” у многіх адносінах быў сапраўды унікальным выданнем, газетай, па словах знаўцы заходнебеларускай гісторыі Арсеня Ліса, „ва ўмовах другой паловы 1930-х гг. найбольш адэкватнай беларускай ідэі, цалкам незалежнай ад усіх тагачасных «гаспадароў становішча»”. Ніводная беларуская газета ні да, ні пасля „Беларускага Фронту” не прысвячала так шмат увагі міжнароднаму становішчу, не мела такога шырокага палітычнага кругагляду, не друкавала такіх добрых і актуальных публіцыстычных цыклаў. Менавіта на старонках „Беларускага Фронту” часам з’яўляліся думкі, якія здзіўляюць сваім прадбачаннем дэталей трагедыі, што пачалася ў Еўропе праз некалькі гадоў.

Сціплыя артыкулы ў энцыклапедыях гавораць пра „Беларускі Фронт” няшмат, большых работ, прысвечаных газеце і яе выдаўцам, увогуле няма. Хіба варта толькі згадаць працу эмігранцкага гісторыка, а ў апошнія перадваенныя гады аднаго з выдаўцоў „Беларускага Фронту” Вацлава Язэпавіча Папуцэвіча (на эміграцыі жыў і друкаваўся пад прозвішчам Пануцэвіч) пад назвай „Ксёндз Вінцэнт Гадлеўскі. Дзяржаўны муж і павадыр народу”. Але і В. Пануцэвіч, які ўжо на эміграцыі паказаў сябе даволі глыбокім гісторыкам (варта толькі згадаць яго „Горадзеншчыну ў нацыянальным руху ў 1918-1919 гадох”), напісаў аб дзейнасці кс. Гадлеўскага і ўсёй рэдакцыі газеты даволі павярхоўна, пераважна цытуючы вялікія кавалкі з „Беларускага Фронту” і часопіса „Шлях Моладзі”. Гэта даволі дзіўна, бо В. Пануцэвіч пазнаёміўся з кс. Гадлеўскім у канцы 1935 г. і, па ўласнаму сцвярджэнню, „да верасня 1939 г. быў яго супрацоўнікам”. Магчыма, выявілася адсутнасць матэрыялаў для напісання больш сур’ёзнай працы ва ўмовах эміграцыі, магчыма, аўтар не захацеў шмат пісаць аб падзеях, удзельнікам якіх быў сам, каб быць больш бесстароннім, расказваючы пра ксяндза Гадлеўскага.

В. Пануцэвіч памёр у Чыкага амаль пятнаццаць гадоў таму, нішто больш з рэдкалегіі газеты не перажыў нават саракавых гадоў (Л. Дубейкаўскі памёр у 1940 г., кс. В. Гадлеўскага застрэлілі гестапаўцы ў Трасцянец у 1942 г., М. Шкялёнак быў павешаны савецкай уладай у Мінску ў 1946 г.). Архіў рэдакцыі знік (магчыма быў знішчаны кс. Гадлеўскім перад яго ўцёкамі з Літвы летам 1940 г.).

Па архівах і бібліятэках краіны расцярушаныя толькі асобныя нумары газеты. Але ў сховішчах некалькіх варшаўскіх і віленскіх бібліятэкаў захаваліся амаль поўныя падшыўкі „Беларускага Фронту”; гэтыя падшыўкі, матэрыялы з іншых перыядычных выданняў міжваеннага часу, а таксама некаторыя знойдзеныя аўтарам архіўныя матэрыялы і ляглі ў аснову гэтага артыкула.

Гісторыя „Беларускага Фронту” пачалася ў канцы лета 1935 года, амаль за дзесяць месяцаў да выдання яго першага нумара. Менавіта тады функцыянеры Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі ўпершыню звярнуліся да кіраўніцтва Беларускай Хрысціянскай Дэмакратыі з прапановай арганізаваць супрацоўніцтва на аснове праграмы Народнага Фронту. Рабілася гэтая прапанова ў адпаведнасці з рашэннямі сёмага кангрэса Камінтрэна, які ачужыў тады завершыў свае пасяджэнні ў Маскве. Кіраўніцтва КПЗБ, якое ў 1928-1935 гг. падтрымлівала тэорыю „нацыянал-фашызму” (паводле яе ўсе нацыянальныя дэмакратычныя партыі разглядаліся як ворагі КПЗБ і хаўруснікі фашыстаў) зараз павінна было прызнаць прагрэсіўнасць беларускіх нацыянальных партыяў і заклікаць іх да сумеснай барацьбы з пагрозай фашызму. Такі саюз усіх дэмакратычных арганізацыяў (ад цэнтрыстаў да камуністаў) павінен быў атрымаць назву Народнага Фронту. Сярод усіх заходнебеларускіх партыяў прапанову ўступіць у Народны Фронт атрымала толькі БХД.

Беларуская хадэцыя, хоць і значна аслабленая рэпрэсіямі з боку польскага ўрада, працягвала заставацца найбольш уплывовай беларускай нацыянальнай арганізацыяй, якая паслядоўна абараняла акт 25 сакавіка 1918 года. Фармальна ўзначальвалі яе маладыя дзеячы Янка Шутовіч, Адольф Клімовіч, Янка Пазняк аднак рэальнае кіраўніцтва партыяй па-ранейшаму заставалася ў двух беларускіх ксяндзоў Вінцэнта Гадлеўскага і Адама Станкевіча. Пасля біскупскай забароны 1928 г. удзельнічаць ксяндзам у дзейнасці БХД, яны выйшлі з партыі, аднак першы займаў пасаду старшыні Беларускага Інстытута Гаспадаркі і Культуры, другі — спачатку скарбніка, а пасля старшыні рэвізійнай камісіі інстытута. Менавіта ім трэба было вырашыць, ці пойдзе хадэцыя на супрацоўніцтва з камуністамі.

Хадэкі мелі масу рэальных падставаў баяцца правакацыі з боку заходнебеларускіх камуністаў, бо цягам апошніх некалькіх гадоў менавіта яны кляімілі БХД як згодніцкую, варожую беларусам і нават фашысцкую арганізацыю. Варта толькі згадаць выдзенаю КПЗБ у 1934 г. прапагандысцкую брашуру пад назвай *Як Беларуская Хадэцыя гандлюе крывёю рабочых і сялян*, у якой бы-

лі надрукавання ілжывыя звесткі аб супрацоўніцве лідэраў хадэ-цыі з польскай дэфензівай¹.

Менавіта ў прынцыповым пытанні аб справе супрацоўніцтва з КПЗБ і выявіліся супярэчнасці паміж Адамам Станкевічам і Вінцэнтам Гадлеўскім. Першы прызнаў неабходнасць тактычнага супрацоўніцтва найперш у галіне барацьбы за беларускую школу і нават даў у лютым 1936 г. інтэрв'ю народнафронтаўскай газэце „Папросту”, дзе ў агульных словах падтрымаў Народны Фронт. Другі выразна схіляўся да думкі, што камуністы ставяць сваёй мэтай справакаваць палякаў да ліквідацыі БХД, шляхам уцягвання яе ў нелегальную антыўрадавую працу. Больш таго, кс. Гадлеўскі лічыў саму ідэю Народнага Фронту небяспечнай для беларусаў, паколькі за рэдкім выключэннем (Г. Дэмбінскі, Е. Ендрыхоўскі) лідэры народнафронтаўцаў нават не спрабавалі ўзняць беларускае пытанне ва ўсёй шырыні. Пазней, на старонках „Беларускага Фронту” гэтыя засцярогі будуць выказаныя ў наступных словах: „У сучаснай сваёй форме змаганьне народнага фронту з польскімі фашыстамі, узятае праз прызму інтарэсаў беларускага народу, ёсць нічым іншым як змаганьнем двух паноў, з якіх кожны на беларускую справу глядзіць аднолькава, з малымі рожніцамі варожа”².

У лютым 1936 г. адбылася таксама партыйная рэформа БХД. Арганізацыя змяніла сваю палітычную праграму ў бок больш радыкальных палажэнняў і атрымала новую назву — Беларускае Народнае Аб'яднанне (БНА). Рэформа партыі была арганізавана людзмі больш блізкімі да кс. А. Станкевіча і, нельга сумнявацца, праходзіла пад яго кіраўніцтвам. У рэформе кс. Гадлеўскі ўбачыў няўдалую спробу эклектычна аб'яднаць ідэі „папскіх энцыклаікаў, саветызму і буржуазнай дэмакратыі”. Да канчатковага рашэння аб разрыве з лініяй кс. Станкевіча, мабыць, спрычыніліся таксама супярэчнасці ў Беларускім Інстытуце Гаспадаркі і Куль-

¹ Брашура была напісана на аснове паказанняў вывезенага ў Менск з Усходняй Прусіі былога функцыянера БХД Паўлы Карузы. У ёй хадэкі і дзеячы Беларускага Сялянскага Саюза (у прыватнасці кс. Адам Станкевіч і Фабіян Ярэмч) абвінавачваліся ў сувязях з кіраўніком віленскай дэфензівы Кіртклісам, напрыклад, што атрымалі ад яго 74 тыс. злотых на правадзенне выбарчай кампаніі 1928 г. Праз многа гадоў П. Каруза прызнаваў, што, даведзены да знямогі бяссонніцай (яму не давалі спаць), напісаў гэтыя „паказанні” пад дыктоўку менскага следчага Оберфельда. Больш падрабязна аб узаемаадносінах камуністаў і хадэкаў чытай: А. Вашкевіч, *БХД і КПЗБ: ад супрацьстаяння да супрацоўніцтва. 1935-1938*, [у:] *Берасцейскі Хранограф*, Брэст 2004, с. 110-118.

² М. Ш., *Ідэалёгічныя асновы г.зв. „народнага” фронту ў Польшчы і беларусы*, „Беларускі Фронт” (далей: БФ), 11.08.1936, № 4, с. 1.

туры, за кіраўніцтва якім разгарнулася зацятая барацьба.

12 чэрвеня 1936 г. кс. В. Гадлеўскі выдаў першы нумар газеты, якая атрымала назву „Беларускі Фронт” і мела падзагалавак „незалежны народна-радыкальны часопіс”. У рэдакцыйным артыкуле газета абвясціла, што будзе стаяць на стражы незалежнасці Беларусі, прапагандуючы ідэю стварэння свайго нацыянальнага фронту і змагаючыся з чужынскімі арыентацыямі, адной з якіх з’яўляецца арыентацыя на стварэнне Народнага Фронту: „нашае змаганьне — гэта будзе змаганьне беларускае ідэі з чужымі ідэямі, незалежнай ідэі з залежнымі ідэямі, беларускага фронту з чужацкімі фронтамі”³. У сваёй далейшай дзейнасці рэдакцыя новай газеты абяцала, па магчымасці, больш шырока гаварыць аб міжнародных і беларускіх справах, кіруючыся пры гэтым выключна інтарэсамі беларускага народу. Былі таксама надрукаваныя адкрытыя лісты кс. Гадлеўскага і В. Папуцэвіча аб тым, што апошнія парываюць з ідэалагічнай лініяй БНА і не нясуць за яе адказнасці перад гісторыяй і беларускім народам.

Хутка пасля выхаду газеты сябра і паплечнік абодвух беларускіх ксяндзоў і сам гарачы прыхільнік беларушчыны кс. Язэп Рэшаць даслаў Адаму Станкевічу паштоўку, дзе дзяліўся думкамі наконт новага выдання. Гэта бадай што адзіны знойдзены пакуль дакумент, з якога можна даведацца аб прычынах выдання газеты і ідэалагічных разыходжаннях лідэраў былой БХД. Прапануем яго чытачу цалкам:

«Дарагі,

Прыслаў мне Вінцук [Гадлеўскі] 1 нумар „Бел. Фронту”.

Газета як газета, магла б быць горшай, магла б быць лепшай.

Але ня ў тым справа. Аказваецца, што „Б[еларуская] К[рыніца]” так ужо моцна захісталась у сваёй незалежніцкай ідэалогіі, што трэба ад яе ўцякаць, каб у катастрафальных развалінах не пахаваць сябе і ўсё што жывое-беларускае... Хм...

„Рэзалюцыя Пазыняка...”

„проціў дыктатуры якой бы...”

Чытаючы гэныя матывы думаецца, як сходна падзел ваш прыпаміная сярэднявечныя кірункі схоластычныя, дзе розныя spitzfindlichkeiten выклікалі ў вучоных глыбокія непаразуменьні.

Гэтак моцна падчоркнутая незалежнасць „Б[еларускага] Ф[ронту]” кампрамітуе між іншым выразна і пазіцыю „Б[еларускай] К[рыніцы]”, мало таго, бо выглядае тут нават як-бы трохі і правакацыйна...

Пішу, як мне здаецца, бо закулісовых вашых перапетыцыяў не знаю добра.

³ Ад Рэдакцыі, БФ, 12.06.1936, № 1, с. 1.

Не разбіраючыся у ідэалогічных падставах падзелу, трактую адную і другую старану зусім індывідуальна.

Залежнасьць у палітыцы... аб тым можна пісаць вялікую кнігу.

Незалежнасьць у палітыцы — таксама рэч рэлятыўная, знаючы, што такое палітыка.

А цяпер пачнецца стрэляніна між „Б[еларускім] Ф[ронтам]” і „Б[еларускай] К[рыніцай]”, востры і горкі крытыцызм уключна аж да асабістых разрахункаў... А што [нечытэльна] на тым скарыстаюць? Каб „Б[еларускі] Ф[ронт]” быў толькі скрыдлам адным вялікага супольнага фронту тады што іншае, але калі сэнс яго будзе ў падзеле ідэалогічным і таварыскім з „Б[еларускай] К[рыніцай]”, чаго тады спадзявацца? Магчыма, што і добра будзе, але пакуль што ў гэтым я асабіста не арыентуюся.

Просіць В[інцук Гадлеўскі] якую капейку паслаць яму на падмогу — чаму ж не, пашлю. Не спецыяльна дзеля падтрыманьня ідэалогіі „Б[еларускага] Ф[ронту]” як опозыцыйнай газэты да даселяшняй „Б[еларускай] К[рыніцы]”, а проста пакуль што дзеля таварыскіх узглядаў.

Язэп Рэшаць»⁴.

Язэп Рэшаць паспрабаваў памірыць ксяндзоў, у канцы чэрвеня ён пісаў Станкевічу аб пазіцыі Гадлеўскага: „Ён цвердзіць, што ўсё здаровае за ім, а шумовіны адны да вас горнуцца. Ён уважае, што катастрофа чакае вас поўная... Згаджаецца, што „Б[еларускі] Ф[ронт]” і „Б[еларуская] К[рыніца]” між сабой супярэчнасьцяў важных не маюць”. Гадлеўскі падкрэсліў, што не будзе канфліктаваць са Станкевічам і вельмі абураўся наконт таго, як мог апошні пайсці „на такое” (саюз з камуністамі), маючы такі добры палітычны нях⁵. На жаль, Рэшаць меў рацыю, канфлікт паміж рэдакцыяй „Беларускага Фронту” і выданнямі, што друкаваліся Беларускай Народнай Аб’яднаннем („Беларускай Крыніцай”, „Хрысціянскай Думкай” і „Шляхам Моладзі”), то затухаючы, то ізноў распальваючыся, цягнуўся наступныя тры гады.

Нельга таксама пакінуць па-за ўвагай пытанне аб узаемаадносіннах „Беларускага Фронту” і заходнебеларускіх камуністаў. Рэакцыя апошніх на выданне першага нумара газеты, задуманай як антытэза „народнаму фронту”, была адназначна негатыўнай. У ліпеньскім нумары легальнага каўмністычнага выдання „Наша Воля” быў надрукаваны артыкул „Фронт супраць фронту”, дзе для

⁴ Беларускі Дзяржаўны Архіў-Музей Літаратуры і Мастацтва (далей: БДАМ-ЛіМ), ф. 3, воп. 1, спр. 279, с. 56-56 зв.

⁵ БДАМЛіМ, ф. 3, воп. 1, спр. 279, с. 24-24 зв.

выдаўцоў „Беларускага Фронту” не шкадавалі эпітэтаў, кшталту „сілы аду”; „гадлеўшчына” называлася прыстанішчам найбольш рэакцыйных элементаў унутры БНА. Далей, аднак, у адносінах афіцыйных выданняў КПЗБ да групы кс. В. Гадлеўскага даецца заўважыць пэўную эвалюцыю. Артыкулы, надрукаваныя ў газеце „Чырвоны Сцяг” праз год, восенню 1937 г., мелі больш памяркоўны характар. Камуністычныя публіцысты прызнавалі пазіцыю „Беларускага Фронту” адносна барацьбы за беларускую школу, ажыўлення беларускіх арганізацыяў, аднак папракалі яго за негатыўнае стаўленне да справы арганізацыі Народнага фронту⁶. „Калі прыхільнікі групы кс. Гадлеўскага сапраўды хочучь свабоды для беларускага народу, здаровы розум гаворыць, што трэба змагацца з фашызмам у супольных шэрагах беларускага народу. Ці ж апошняе зачынненне БГІК, змушанне нават кс. Гадлеўскага да чытання рэфератаў на польскай мове не ўказываюць, чаго можа чакаць група кс. Гадлеўскага ад фашызма”, — пісаў „Чырвоны Сцяг”, яўна падкрэсліваючы мажлівасць будучага супрацоўніцтва⁷.

Супярэчлівымі былі адносіны да выдаўцоў газеты і ў заходнебеларускага паэта-камуніста Максіма Танка. У сваім дзённіку М. Танк некалькі разоў называе „Беларускі Фронт” фашысцкім і тым не менш згадвае выдаўца газеты В. Папуцэвіча як свайго знаёмага, які ў маі 1939 г. дапамог яму ўладкавацца на працу⁸. Магчыма, слова „фашысцкі” ў дачыненні да газеты аўтар дзённіка ўставіў ужо пасля вайны, рыхтуючы свае нататкі да выдання. Дарэчы сказаць, „Беларускі Фронт” нярэдка пісаў пра творчасць гэтага тады яшчэ пачынаючага паэта.

Хутка, аднак, палеміка „Чырвонага Сцягу” і „Беларускага Фронту” спынілася. КПЗБ летам 1938 г. была распушчана па загадзе Камінтэрна.

Ад першага нумара і да канца 1938 г. газету рэдагавалі чатыры чалавекі. Рэдкалегія складалася з інжынера Л. Дубейкаўскага, студэнта В. Папуцэвіча і магістраў М. Шкялёнка і В. Гадлеўскага. Варта адзначыць, што ксёндз Гадлеўскі падпісваўся менавіта як магістар (г.зн. чалавек, які мае вышэйшую адукацыю) і свядома не акцэнтаваў увагі на сваім духоўным званні. Няма сумненняў — ксёндз гэтым у першую чаргу намагаўся падкрэсліць, што газета не мае сувязі з каталіцкай ідэалогіяй і даць сабе большую свабоду выказ-

⁶ „*Białoruski Front*” w ślepym zaułku, „Czerwony Sztandar”, listopad 1937, № 13 (23), с. 10.

⁷ М-ук., *Адзінства дзеянняў — адзінства беларускага народу*, „Чырвоны Сцяг”, верасень 1937, № 10, с. 2.

⁸ М. Танк, *Лісткі календара*, Мінск 1970, с. 259-260.

ванняў на старонках свайго выдання. Рэдактарам-выдаўцом першых чатырнаццаці нумароў быў В. Папуцэвіч. Далей В. Папуцэвіч фігуруе толькі як выдавец, кс. В. Гадлеўскі становіцца адказным рэдактарам (да таго часу В. Папуцэвіч ужо ледзь не трапіў у турму як рэдактар газеты і ксёндз напэўна не хацеў яго больш падстаўляць). Пачынаючы з 34-га нумара (снежань 1938 г.) рэдкалегія прынамсі афіцыйна спыніла сваё існаванне, нумар падпісалі Гадлеўскі і Папуцэвіч, а пад астатнімі сямнаццаццю нумарамі фігуруе толькі прозвішча рэдактара-выдаўца Вінцэнта Гадлеўскага.

Гэтыя чатыры чалавекі пры бясспрэчным лідэрстве кс. Гадлеўскага і складалі ідэалагічную аснову групы „Беларускага Фронту”. Менавіта крыптонімамі В. Г. (В. Гадлеўскі), В. П. (В. Папуцэвіч) і М. Ш. (М. Шкялёнак) падпісана большасць артыкулаў (сустракаюцца таксама нерасшыфраваныя крыптонімы А. В., Р. С. і інш.). Рэдкалегія збіралася ў доме Л. Дубейкаўскага на Падгорнай вуліцы ў Вільні, дзе абмяркоўвала свае справы⁹. Фінансаванне газеты адбывалася са складак яе выдаўцоў, а паколькі друкаваўся толькі адзін нумар у месяц накладам у 1 000 асобнікаў¹⁰ (толькі з 1939 г. газета пачала выдавацца раз на два тыдні), то месячная агульная сума выдаткаў у 150-200 зл. для заможнага інжынера, адваката і ксяндза не павінна была быць вельмі вялікай, тым больш што частку расходаў з часам пачалі акупляць падпісчыкі.

„Беларускі Фронт”, як і іншыя беларускія выданні, часта трапляў пад канфіскаты. Па словах В. Папуцэвіча былі канфіскаваныя восем з пяцідзсяці аднаго нумара газеты (фактычна кожны шосты)¹¹. Тры разы газету канфіскоўвалі яшчэ ў друкарні. У такім выпадку друкаваўся наступны нумар газеты са зместам папярэдняга, выкідваўся толькі канфіскаваны артыкул. Яшчэ некалькі разоў канфіскаты адбываліся ўжо на пошце, калі добрая палова накладу рассылалася паміж чытачамі. Быў канфіскаваны ўжо трэці нумар газеты, артыкул „Залежнасць ці незалежнасць” цэнзары выкрэслілі з-за выказвання „сапраўдную незалежнасць нельга атрымаць, яе можна толькі ўзяць”. Праз сем месяцаў, у сакавіку 1937 г. адбыўся суд над рэдактарам В. Папуцэвічам, які атрымаў год турмы ўмоўна¹². У пачатку 1939 г. як рэдактара газеты судзілі і кс. Гадлеўскага.

⁹ Kvietka Vitan, *Lavon Vitan-Dubejkaŭski*, „Спадчына”, 1998, № 1, с. 235.

¹⁰ M. Moroz, „Krynica”. *Ideologia i przywódcy białoruskiego katolicyzmu*, Białystok 2001, s. 209.

¹¹ В. Папуцэвіч, *Кс. Вінцэс Гадлеўскі. Дзяжжаўны муж і павадыр народу*, „Спадчына” 1993, № 3, с. 71.

¹² А. Вашкевіч, *Яшчэ раз пра Вацлава Папуцэвіча*, „Куфэрак Віленшчыны”, 2004, № 1 (9), с. 99-100.

Трэба адразу сцвердзіць, што афіцыйна ў перадваенны час групоўка кс. В. Гадлеўскага так і не была аформлена ў партыю або грамадскую арганізацыю, гэта быў зародак будучай партыі ці руху, арганізацыйнае ядро, здольнае выпрацаваць ідэалогію і асноўныя накірункі дзейнасці, таму мы і будзем называць яе групай „Беларускага Фронту”. Праўда, у самым пачатку 1937 г. газета паведаміла аб хуткім правядзенні арганізацыйнай канферэнцыі Беларускай Народна-Радыкальнай Партыі, але, мабыць, хутка адмовілася ад гэтай ідэі. Ва ўмовах аўтарытарнага рэжыму ў Польшчы спробы стварыць легальную беларускую незалежніцкую партыю сапраўды былі бессэнсоўнымі.

Асноўнымі характарыстыкамі газеты, пачынаючы ад яе першага нумара, былі выключны палітычны прагматызм і вялікая ўвага да міжнароднага становішча. Згодна з прынцыпам, сфармуляваным у адным з першых нумароў газеты, што „народ здабывае для сябе дзяржаву тады, калі да гэтага дасьпее і калі надыйдзе адпаведная часіна”, кс. Гадлеўскі паставіў перад сабою дзве асноўныя задачы:

Першую — як мага больш дакладна разбірацца ў сусветнай палітыцы, каб прадказаць далейшае разгортванне падзеяў і выбраць адпаведнага саюзніка.

Другую — прааналізаваць становішча і сілы беларусаў перад пачаткам новай вайны і, уздымаючы нацыянальную свядомасць масаў (найперш праз выхаванне беларускай інтэлігенцыі), падрыхтаваць нацыю да дзейснага змагання за незалежнасць.

На аснове артыкулаў, надрукаваных у „Беларускім Фронце”, паспрабуем прасачыць, як выдаўцы газеты збіраліся вырашыць абодва гэтыя пытанні.

Паводле аўтараў газеты, напярэдадні новай сусветнай вайны (а ў тым, што яна будзе, не сумняваўся бадай што ніхто) увесь свет раздзяліўся на тры вялікія блокі: гэтак званыя дэмакратычныя дзяржавы (іх „Беларускі Фронт” называў яшчэ „сытым” блокам, бо яны гаспадарылі ў свеце пасля перамогі ў вайне 1914-1918 гг.); „галодны” або „дынамічны” блок, які складаецца з краінаў пакрыўджаных пры раздзеле сусветнай здабычы ў 1919 г. (гэта Германія, Італія і Японія) і Савецкі Саюз, які стаіць асобна і мае сваёй мэтай „завесці камунізм ва ўсім свеце”. І „дынамічны” блок і СССР маюць аб перадзеле свету і паслядоўна ідуць да гэтага: „Пасля вайны і Вэрсальскага трактату (1919 г.) праз нейкі час існавала нейкая стабілізацыя, але чым далей ад Вэрсалью і вайны, тым болей спасьцерагаецца бурленне, якое прадказвае новыя змены і новую, яшчэ большую вайну. Значыць прыбліжаемся да апошняга этапу ніштажэння Вэрсальскага трактату, а разам зь ім і ўсіх іншых тракта-

таў”¹³. Заходнія дэмакратыі вайны не хочуць і падштурхаюць Гітлера да вайны супраць СССР, камуністычныя ж лідэры арганізавалі ў Еўропе народнафронтаўскі рух з мэтай не дапусціць пашырэння фашызму, бо той найбольш агрэсіўны адносна камунізму. Канешне, СССР толькі хоча паказаць сябе прыхільнікам міру ва ўсім свеце перад працоўнымі капіталістычных краінаў, насамрэч „Саветы вайны хочуць і да яе імкнуцца, нават хацелі б яе выклікаць, толькі не паміж сабою і некім, але паміж двама блёкамі. Тактыка Саветаў, здаецца, такая: выклікаць сусьветную вайну і ўмяшцацца ў яе тады, калі надыйдзе дагодная часіна”¹⁴.

„Беларускі Фронт” уважліва назіраў за тым, як ствараецца Вось Рым—Берлін—Токіо, адзначаючы пры гэтым, што кожная з краінаў гэтага блоку мае свае мэты. Італія хоча „заснаваць навокал Міжземнага мора вялікую Рымскую імперыю, як было напачатку нашай эры”, Германія — разбурыць Версальскі трактат, здабыць калоніі і рушыць на ўсход, Японія — завалодаць Кітаем і басейнам Ціхага акіяна, стварыўшы імперыю жоўтай расы з насельніцтвам больш як 600 млн. чалавек.

Кс. В. Гадлеўскі спасцярог стварэнне саюза Італіі і Германіі бадай што за год да яго афіцыйнага ўзнікнення. Пасля таго як летам 1936 г. Італія прызнала прыярытэт Германіі ў Аўстрыі „Беларускі Фронт” недвухсэнсоўна сцвердзіў: „Угода гэтая мае вялізарнае значэнне для эўрапейскай, а нават сусьветнай палітыкі, бо ідзе не толькі аб згоду Нямеччыны з Аўстрыяй, але сягае глыбей і далей: яна сцьвярджае, наступіла згода паміж Нямеччынай і Італіяй, паміж гітлерызмам і фашызмам. Гітлер і Мусаліні праз Аўстрыю падалі сабе рукі”¹⁵.

У пачатку кожнага каляндарнага года газета спрабавала вызначыць найважнейшыя падзеі папярэдніх месяцаў і даць прагноз на наступны год. Так галоўнымі палітычнымі вынікамі 1937 года газета называла стварэнне Антыкамінтэрнаўскага пакта, пачатак Японіяй вайны ў Кітаі і выхад Італіі з Лігі Нацыяў. Усё гэта былі першыя крокі да вялікай вайны.

Яшчэ адной міжнароднай падзеяй, аб якой „Беларускі Фронт” пісаў літаральна ў кожным нумары, была вайна ў Іспаніі. Газета нарадзілася фактычна адначасова з пачаткам грамадзянскай вайны і падрабязна асвятляла яе ход і ўплыў на сітуацыю ў свеце. Кс. В. Гадлеўскі глядзеў на палаючую Іспанію як на грандыёзны палігон, дзе будучыя ўдзельнікі сусветнай вайны вырашылі памерацца сіла-

¹³ *На Новы 1938 год*, БФ, 5.01.1938, № 7 (23), с. 1.

¹⁴ А. В., *Што з вайною?*, БФ, 5.07.1938, № 7 (29), с. 1-2.

¹⁵ БФ, 11.08.1936, № 4, с. 4.

мі, праверыць найноўшыя ваенныя тэхналогіі і трываласць створаных ваенна-палітычных блокаў. Ніякай сімпатыі да ваюючых бакоў ён не праяўляў (у адрозненні ад кс. А. Станкевіча і прэсы звязанай з БНА, якая спагадала рэспубліканцам), прызнаючы аднак, што віна за развязванне вайны ляжыць на Франка і германа-італьянскім імперыялізме. Ксяндза найбольш цікавілі два пытанні: ці стане вайна ў Іспаніі непасрэдным штуршком да сусветнай вайны і як паставяцца франкісты да баскаў і каталонцаў, атрымаўшых аўтаномію з рук рэспубліканскага Народнага Фронту. Так ці іначай, але аўтаномія баскаў і каталонцаў (са становішчам якіх беларусы пастаянна параўноўвалі сябе) была для кс. Гадлеўскага бадай што галоўным аргументам на карысць мадрыдскага ўрада.

Кс. Гадлеўскі не стамляўся падкрэсліваць, што будучая вайна будзе не толькі вайной арміяў, але ў першую чаргу супрацьстаяннем дзвюх ідэалогіяў — фашызму і камунізму: „Беларускі народ апынуўся паміж двама вялікімі блёкамі: камуністычным і фашыстоўскім, якія рыхтуюцца да апошняга рашучага бою”¹⁶, — сцвярджаў „Беларускі Фронт” і адначасова задаваўся пытаннем, каго павінны падтрымаць беларусы.

Што тычыцца ўнутранай сітуацыі ў СССР і становішча там беларусаў, то кс. Гадлеўскі пагаджаўся з Л. Троцкім, які меркаваў, што Сталін, узяўшы курс на „будаўніцтва сацыялізму ў адной асобна ўзятай краіне”, стварыў сістэму дзяржаўнага капіталізму, якая трымаецца на бязлітаснай эксплуатацыі працоўных масаў дзяржаўнай бюракратыяй. Сталінізм у СССР усё больш набывае рысы „народна-расейскага камунізму”, фактычна фашызму ў расійскім выданні, што ізноў пераўтварае беларусаў у БССР у звычайны матэрыял для русіфікацыі, а савецкую беларускую культуру ў службу, прызначаную да таго, „каб вырваць з беларускага народу яго нацыянальнае пачуццё і зрабіць яго „савецкім” народам”¹⁷.

Аднак „Беларускі Фронт” выступаў супраць крыжовага паходу заходніх краінаў (у тым ліку і фашысцкай Германіі) на СССР. У такім выпадку край быў бы разбураны, заходнія краіны бязлітасна эксплуатавалі б яго багацці, а пытанне аб незалежнасці паранейшаму засталася б адкрытым. Найлепшым варыянтам разгортвання падзеяў кс. Гадлеўскі дапускаў вайну супраць СССР Японіі, у такім выпадку беларусы маглі б дамагчыся незалежнасці, пазбегнуўшы разбуральнай вайны¹⁸.

Характарызуючы фашызм як з’явішча газета схілялася да кан-

¹⁶ *Ані камунізм, ані фашызм*, БФ, 05.02.1937, № 2 (11), с. 1.

¹⁷ *Усходняя ар’ентацыя беларусаў*, БФ, 5.09.1936, № 5, с. 1.

¹⁸ *Два палітычна-ідэалёгічныя блёкі і беларусы*, БФ, 05.11.1937, № 12 (21), с. 1.

цэпцы і аб тым, што ён з'яўляецца рэакцыяй на распаўсюджанне камунізму і рэзультатам галечы масаў у Заходняй Еўропе. Падкрэсліваючы адрозненні паміж фашызмам і камунізмам „Беларускі Фронт” звяртаў увагу на таталітарную прыроду абедзвюх сістэмаў і іх небяспечнасць для беларусаў. Фашызм трымаецца па-сутнасці на міфах, што з'яўляюцца антытэзамі камуністычных міфаў (супраць міфу аб адзінстве працоўных свету міф адзінства па крыві, супраць міфу аб класавай барацьбе міф аб барацьбе расаў і інш.)

Асабліва крытычнай, што да фашызму і камунізму, была група студэнцкай моладзі, гэтак званых „Маладых Адраджэнцаў”, якія ў другой палове 1930-х гг. выдавалі часопіс „25 сакавіка” (вядома 5 нумароў). Адным з галоўных аўтараў і выдаўцоў часопіса быў рэдактар „Беларускага Фронта” Вацлаў Папуцэвіч. Аб выдаўцах „25 сакавіка” можна напісаць асобны артыкул, мы ж адзначым толькі, што іх пазіцыя ў цэлым адпавядала прынцыпам, дэклараваным „Беларускім Фронтам”. „25 сакавіка, як квінтэсенцыя ўсіх мараў і жаданняў народу, стала пуцяводнай зоркай найлепшых сыноў айчыны... Вялікі рэзерв патэнцыяльных сілаў народу знаходзіцца пад гіпнозам камуністычнага Ёсходу і фашысцкага Захаду. Задачай беларускай акадэмічнай моладзі будзе вырваць і адкінуць прэч чырвоныя закіды і чорныя інтрыгі з глыбіні беларускага народу, адкінуць усе гнілыя нявольніцкія псіхозы і стварыць новы тып Беларуса, які сам сваімі сіламі збудуе Беларусь. Змагаючыся супраць марксісцкай і фашысцкай ідэалогіі, як чужым і варажым імперыялістычным канцэпцыям, беларускія студэнты лічаць прынцыпам сваёй дзейнасці хрысціянскую ідэалогію поўнай дэмакратыі, у якой няма слабых і моцных, пераможцаў і пераможаных, багатых і бедных, Беларус вольны і роўны”¹⁹, — сцвярджаў часопіс.

У выніку, разважыўшы гісторыю беларусаў у БССР на працягу апошніх 15-ці гадоў, газета прыходзіла да высновы, што з камунізмам беларусам не па дарозе, паколькі ў БССР знішчаныя найлепшыя прадстаўнікі беларускай інтэлігенцыі, знішчаецца сялянства і разгортваецца русіфікацыя краю. Выступіць на баку фашысцкай ідэалогіі беларусы таксама не павінны, бо нямецкая акупацыя нясе ім пагрозу ваеннага знішчэння, эксплуатацыі багаццяў краіны і новую шматгадовую няволю. „Як адзін, так і другі кірунак нясе няволю, перад якой гаснуць усе даўнейшыя няволі. А ў няволю мы самахоць ня пойдзем. Стаўшы на грунт незалежнасці, мы адкідаем залежнасць і ад камунізму, і ад фашызму”²⁰, — сцвярджала газета.

¹⁹ „Sprawy Narodowościowe”, 1936, № 6, с. 634.

²⁰ *Ані камунізм, ані фашызм*, БФ, 05.02.1937, № 2 (11), с. 1.

Апроч вялікіх міжнародных справаў „Беларускі Фронт” звяртаў увагу і на пытанні мясцовай, усходнееўрапейскай палітыкі. Тут газету цікавіла найперш стаўленне да беларусаў бліжэйшых суседзяў — палякаў, латышоў, літоўцаў і ўкраінцаў. На значную ролю ў вырашэнні беларускага пытання ў пачатку 1920-х гг. прэтэндавалі найперш палякі і літоўцы. Палякі, атрымаўшы ўсю Заходнюю Беларусь, зарэкамендавалі сябе зацятымі ворагамі беларушчыны, гэтаксама як і камуністы, грамілі нацыянальны рух і сваім сляпым нацыяналізмам ліквідавалі ўсялякую надзею на паразуменне: „Гістарычная мінуўшчына выкапала паміж беларусамі і палякамі глыбокую пропасць палітычнай і сацыяльнай няроўнасці, паглыбленай апошнімі падзеямі”²¹. Літоўцы, якім не ўдалося атрымаць земляў з беларускім насельніцтвам, таксама не спрабуюць паставіць беларускае пытанне на такім узроўні, як паставілі яго ў свой час Гедымін і Вітаўт, яны баяцца агромністай беларускай масы і ўсяго толькі хочучь атрымаць акупаваную палякамі Вільню. У гэтым сэнсе літвафільства сярод беларусаў з’яўляецца шкодным з’явішчам (тут газета яўна намякала на прыхільнасць да Літвы кс. А. Станкевіча), бо беларусы ў такім выпадку адмаўляюцца ад прэтэнзіяў на Вільню, не атрымаўшы нават гарантыяў таго, што Літва будзе дамагацца незалежнасці Беларусі.

Што тычыцца ўкраінцаў, то „Беларускі Фронт”, звяртаючы ўвагу на тое, што апошнія знаходзяцца ў такім самым становішчы як і беларусы, падкрэсліваў, што калі б Украіна дамаглася незалежнасці, то Кіеў, стаўшы цэнтрам магутнай 40-мільённай дзяржавы, таксама можа выступіць з імперыялістычнымі прэтэнзіямі да беларускага Палесся.

У выніку, завяршаючы агляд міжнароднага становішча, „Беларускі Фронт” прыходзіў да абсалютна лагічнай высновы, што ў хуткай вайне беларусы бадай што не будуць мець ніводнага шчырага саюзніка.

Апроч знешняй палітыкі „Беларускі Фронт” найбольш увагі прысвячаў праблемам унутранага нацыянальнага жыцця беларусаў, пастаянна акцэнтуючы ўвагу на пытаннях сацыяльнай структуры беларусаў, сучаснага і заўтрашняга нацыябудаўніцтва, нацыянальнай беларускай ідэі.

Кс. В. Гадлеўскі разумеў нацыю як своеасаблівы „політычна-біялагічны арганізм”, дзе павінны арганічна спалучыцца інтарэсы кожнай канкрэтнай асобы і ўсяго грамадства: „Мы (...) заўсёды баранілі і баронім як праваў адзінак, так і праваў грамадства, бо гра-

²¹ *Беларускае палянафільства*, БФ, 5.10.1936, № 6, с. 1.

мадзтва ўважаем за зьвяз адзінак, маючых адны мэты і аднолькавыя спосабы, вядучыя да гэтых мэтаў, а чалавека ўважаем за поўнапраўную людзкую адзінку, якая, уваходзячы ў грамадства, перадае гэтаму грамадзтву часьць гэтых правоў, часьць сваіх сіл і маёмасьці, а нават сваё жыццё”²². Мноства людзей прыходзяць у жыццё, спабуюць неяк уладкавацца ў ім і пакутліва шукаюць нейкага сэнсу, яднання з іншымі чалавечымі адзінкамі. І нішто не лучыць, аб’ядноўвае людзей лепш, чым нацыянальная ідэя: „Нацыянальная ідэя лучыць усіх сяброў нацыі: і тых, што жывуць за граніцамі, і тых, што разьдзелены часам. Нацыянальная ідэя лучыць паміж сабою тыя пакаленьні, што адышлі, з тымі, якія маюць прысьці, а злучвом ёсьць жывучае пакаленьне (...). Чалавечая адзінка толькі праз цесную сувязь з жыццём свайго народу, зь ягонай мовай, зь яго культурай і традыцыяй можа разьвіваць свае творчыя магчымасьці. Жывучы й працуючы ў сваіх собскіх варунках, чалавечая адзінка найлепш і найкарысьней спаўняе свае заданьні. У іншых, чужых варунках чалавек ня можа гэтак выявіць сваіх здольнасьяў”. Усе хваробы, забабоны і моцныя бакі беларускага нацыянальнага арганізму трэба было ўважліва прааналізаваць.

Характарызуючы беларускае грамадства паводле палітычных арыентацыяў, „Беларускі Фронт” дзяліў яго на чатыры групы. 1-я група — русафілы, якіх называюць яшчэ камуністамі, аднак ідэйных камуністаў сярод іх вельмі няшмат. Яны гатовыя былі б падтрымаць і фашызм, і цара, калі б тыя раптам перамаглі ў Расіі. „Непрагляднасць сучаснага палажэньня робіць іх мімаволі калі ўжо не сапраўднымі грамадзкімі камуністамі, то прынамсі палітычнымі (...) не арыентуючыся на камунізм, яны ўсёжтакі арыентуюцца на ўсход, бо бачаць для сябе асабіста адзіны выхад”, — пісала аб гэтай групоўцы газета²³. 2-я група — кар’ерысты, якія актыўна прыстасоўваюцца да польскай дзяржаўнай палітыкі з мэтай заняць адпаведныя пасады. 3-я група — нешматлікія, ідэйна раздробленыя і рассяяныя па краі свядомыя беларусы. Апошняя, 4-я група — уся астатняя маса беларускага сялянства, якая жыве па прынцыпу „мая хата з краю” і на працягу апошняга дзесяцігоддзя (пасля Грамады) зусім не цікавіцца палітычным жыццём²⁴. Беларус — істота, якую ў лепшым выпадку можна абудзіць да актыўнасці сацыяльнымі, але не нацыянальнымі лозунгамі. Беларуская нацыянальная свядомасць мае зусім нязначнае распаўсюджанне, таму кс. Гадлеў-

²² *Адзінка і грамадства*, БФ, 1.07.1939, № 13 (39), с. 1.

²³ *Усходняя ар’ентацыя беларусаў*, БФ, 5.09.1936, № 5, с. 1.

²⁴ *З жыцця нашай вёскі*, БФ, 1.02.1939, № 3 (37), с. 3-4.

скі без засцярогаў называў беларусаў этнаграфічнай масай. Затое слабасць беларусаў з ліхвой акупаецца іх кансерватыўнасцю, традыцыяналізмам і масавасцю. У гэтым сэнсе фундамент беларускай нацыі творыцца сялянствам: „Ядром народу ня ёсць ані мяшчанства, ані пролетарыят, ані нават інтэлігенцыя, а ядром ёсць толькі сялянства. Яно пераховывае народную мову, народную творчасць, звычаі і ўсе народныя вартасці”²⁵.

Такім чынам — выхаванне нацыянальнай свядомасці сярод сялянства з’яўляецца галоўнай задачай усіх свядомых беларусаў, гэта ёсць галоўнай задачай нацыянальнага адраджэння: „У сучаснасці нам трэба ісці да таго, каб этнаграфічная беларуская маса сталася сьведымым беларускім народам”. Гэтую свядомасць можа даць сялянству толькі інтэлігенцыя, якая павінна цягнуць за сабой народ: „Інтэлігенцыю часта называюць мазгамі народнага арганізму. Трэба прызнаць, што без інтэлігенцыі народ не мае ані рэпрэзэнтацыі, ані кіраўніцтва, ані думачага цэнтру — словам, ня мае павядырства. Да інтэлігенцыі мы залічаем усе думачыя адзінкі, у горадзе і на вёсцы, якія разумеюць палажэньне народу, маюць інтэлектуальныя і моральныя вартасці і прыймаюць удзел у грамадзкім жыцці”²⁶.

Менавіта ў адзінстве інтэлігенцыі і сялянства кс. В. Гадлеўскі бачыў для беларусаў шанец выжыць у вялікай вайне. Трэба было выхаваць беларускія масы ў духу патрыятызму і арыентацыі на свае ўласныя сілы, падрыхтаваць маладую беларускую інтэлігенцыю, здольную ўзяць у рукі ўладу ў краіне і дамагчыся незалежнасці (варты адзначыць, што і студэнцкая групоўка, якая выдавала часопіс „25 сакавіка” таксама ставіла задачу гуртавання гэтай маладой нацыянальнай інтэлігенцыі)²⁷. Галоўная мэта гэтых планаў была ў развіцці гэтак званага „творчага” (у супрацьлегласць імперыялістычнаму, захопніцкаму) нацыяналізму беларусаў. Кожны чалавек, які жадае добра свайму народу, павінен у поўнай меры праводзіць у жыццё тры асноўныя лозунгі творчага нацыяналізму: быць **свядомым** фізічнага і псіхічнага сваяцтва нацыі, мець **волю** да таго, каб змагацца за лепшую долю народу і **працаваць** дзеля гэтага ў культурнай, эканамічнай і палітычнай сферах.

Час ад часу ў „Беларускім Фронце” з’яўляліся цэлыя публіцыстычныя цыклы, прысвечаныя асобным праблемам беларускага

²⁵ *Патрэба новай грамадзка-палітычнай арганізацыі*, БФ, 05.01.1937, № 1 (10), с. 1.

²⁶ *Павядырства Нацыі*, БФ, 15.02.1939, № 4 (38), с. 1.

²⁷ А. Ліс, „25 сакавіка”, [у:] *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*, т. 3, Мінск 1996, с. 219.

грамадска-палітычнага жыцця (аб інтэлігенцыі, нацыянальнай свядомасці і інш.). Да ліку найбольш цікавых можна аднесці серыю артыкулаў, аб'яднаных агульнай назвай „Чаму бунтуюцца «Ройсты»?”. Нагодай да яго стварэння стала з'яўленне кнігі Язэпа Мацкевіча пад назвай „Бунт Ройстаў”. Я. Мацкевіч быў братам вядомага віленскага кансерватара, прыхільніка манархіі і рэдактара газеты „Słowo” Станіслава Мацкевіча (падпісваў свае артыкулы псеўданімам Цат). Пад словам „ройсты” (у беларускай мове — „забалочаныя, зарослыя чаротам мясціны”) аўтар разумеў усю Заходнюю Беларусь і паспрабаваў у кнізе даць як мага больш шырокі нарыс грамадскага і гаспадарчага жыцця ў краі. Ідэйныя кансерватары Мацкевічы крытыкавалі палітыку польскага ўрада, канстатуючы, што амаль за дваццаць гадоў ён не дасягнуў амаль ніякіх поспехаў у паланізацыі беларусаў: „цэлая ваша работа, паны, гэта адна вялікая фікцыя, гэта той павярхоўны покаст з вапны, якім вы загадалі маляваць сьцены хатаў, зьвернення да шляху або дарогі, кудою можа праехаць пан прэм'ер Складкоўскі. Фікцыя, адна вялікая фікцыя!”²⁸ „Беларускі Фронт”, згадзіўшыся з такім апісаннем сітуацыі на Крэсах, падкрэсліў, што ваража настаўлення да беларусаў абшарнікі (з рэдакцыі „Słowa”) не могуць разумець глыбейшых прычынаў „бунту беларускіх ройстаў” і паабяцаў сваім чытачам больш шырока расказаць аб жыцці розных слаёў грамадства Заходняй Беларусі. Так з'явіліся артыкулы „Як выглядаюць «Ройсты»”, „Славянская ідэя на «Ройстах»”, „Матар'яльная галіта «Ройстаў»”, „Як памагчы беларускім «Ройстам»”.

Першым, што падкрэслівалі публіцысты з „Беларускага Фронту”, была фікцыя польскага нацыяналізму на заходнебеларускіх землях. Паводле польскай статыстыкі, беларусаў становілася ўсё менш і менш, між тым нават прысланыя з паланізацыйнымі мэтамі асаднікі і цэлыя воласці, населеныя літоўцамі, пераходзілі на беларускую мову. „Ройсты”, як і дваццаць гадоў таму, засталіся агромністым беларускім балотам, кансерватыўным і моцным, якое засмоктвае ўсіх чужынцаў і вельмі слаба рэагуе на знешнія раздражняльнікі: „Гледзячы з боку, здаецца, што ўсё спакойна. Наш народ на выгляд астаецца спакойным, паслушным, спаўняе ўсе вымаганні закону і вымаганні асобаў, якія выконваюць закон (...). Хто ня ўмее глядзець у нутро нашага народу, той скажа: „ўсё спакойна” — і пойдзе да сваёй працы або гульбы. Тымчасам унутры гэтага народу накіпела многа нядобрага”²⁹. Галоўная праблема „ройстаў”

²⁸ Р. С., „Бунт Ройстаў”, БФ, 5.03.1938, № 3 (25), с. 2.

²⁹ Там жа, с. 3.

зключаецца ў іх маральнай і матэрыяльнай беднасці, якія выражаны ў фізічным выраджэнні беларусаў, адсутнасці нацыянальнай свядомасці, частым голадзе, п'янстве і інш. Так ці інакш, але нацыя з часам адыходзіць ад таго першабытнага становішча, у якім зараз знаходзяцца беларусы і павінна ствараць сваё самастойнае грамадскае і эканамічнае жыццё. Дзеля гэтага беларусы павінны атрымаць ва ўласнасць сродкі вытворчасці (паводле кс. Гадлеўскага „варшаты працы”): зямлю, рамяство, фабрыкі, гандаль. Галоўным варштатам працы для беларусаў кс. Гадлеўскі лічыў зямлю, беларусы таксама павінны былі закласці свой уласны банк, задача за-своіць рамяство і фабрычную вытворчасць стаяла перад нацыянальным мяшчанствам і інтэлігенцыяй³⁰.

Некалькі разоў закранаў „Беларускі Фронт” і жыдоўскае пытанне. Падкрэслівалася блізкасць некаторых жыдоўскіх колаў да камуністычнай ідэалогіі ў сэнсе імкнення да стварэння сусветнай універсальнай краіны, дзе жыдоўскае насельніцтва змагло б аб’яднацца і адыгрываць не апошнюю ролю ў грамадскім і гаспадарчым жыцці. Гаварылася аб гэтым аднак не ў кантэксце папулярнай ідэі аб „агульнасусветнай жыдоўскай змове”, а хутчэй як аб часовым супадзенні інтарэсаў камуністычных і жыдоўскіх памкненняў. Што тычыцца жыдоўска-беларускіх стасункаў, то газета звяртала ўвагу на традыцыйны стыхійны антысемітызм беларускага сялянства, які, аднак, ніколі не выходзіў за межы пабытовых канфліктаў. „Беларускі Фронт” прапаноўваў усяк устрымлівацца ад удзелу ў антысеміцкіх выступленнях (гэтае пытанне было вельмі актуальным, паколькі ў другой палове 1930-х гг. па Заходняй Беларусі пракацілася справакаваная польскай прапагандай хваля жыдоўскіх пагромаў), спрыяць эміграцыі жыдоўскага насельніцтва ў Палесціну і займаць яго месца ў горадзе, ствараючы беларускі па паходжанню і свядомасці рабочы клас³¹.

Апрача публіцыстыкі „Беларускі Фронт” друкаваў таксама і працы (успаміны, навуковыя артыкулы), якія дасюль могуць уяўляць цікавасць для даследчыкаў нацыянальнай гісторыі. Гэта артыкулы М. Шкялёнка, прысвечаныя розным аспектам гісторыі Беларусі (напрыклад, аб раскопках у Горадні і Вільні), праца В. Папуцэвіча аб Слуцкім паўстанні³², расказ кс. Гадлеўскага аб I Усебеларускім кангрэсе. Звернем увагу толькі на адзін вялікі артыкул кс. Гад-

³⁰ В. Г., *Як памагчы беларускім „Ройстам”*, БФ, 1.01.1939, № 1 (35), с. 2-3; 15.01.1939, № 2 (36), с. 2-3.

³¹ В. Г., *Жыдоўская справа і Беларусь*, БФ, 5.06.1937, № 7 (16), с. 2-3.

³² В. П., *У шаснаццацітыя ўгодкі Слуцкага паўстання*, БФ, 05.12.1936, № 8, с. 2-4.

леўскага „Лік беларусаў у Польшчы”, які быў надрукаваны ў трох нумарах газеты ў канцы 1937 г. Афіцыйная польская статыстыка (перапіс 1931 г.) налічвала ў Польшчы ўсяго каля 1 млн. беларусаў, неафіцыйная прыкладна 1,5 млн. Кс. Гадлеўскі адзначыў, што лік несвядомай, але тым не менш беларускай этнаграфічнай масы значна большы і, зрабіўшы падрабязны аналіз статыстыкі па кожным павеце, прыйшоў да высновы, што Заходнюю Беларусь насяляе не менш 3,3 млн. беларусаў, што складае абсалютную большасць насельніцтва краю³³.

Высветліўшы такім чынам становішча самых беларусаў, „Беларускі Фронт” задаваўся пытаннем аб тым, які грамадскі лад павінны яны для сябе выбраць. Аналізуючы фашызм і камунізм і адмаўляючы іх як перспектыўныя для беларусаў палітычныя плыні, аб чым мы ўжо пісалі вышэй, „Беларускі Фронт” звяртаўся да пытання аб дэмакратыі. Кс. В. Гадлеўскі прызнаваў дэмакратыю як найбольш адпаведную форму рэалізацыі прынцыпу свабоды асобы: „Гэтай свабоды ня можа даць ніякая дыктатура, а дае толькі сапраўдная дэмакратыя. Яна дае тые свабоды, якіх заўсёды жадае чалавек: свабоду сумлення, думак, слова і асабістага дзеяння ў межах права”³⁴. Аднак класічная парламенцкая дэмакратыя знаходзіцца ў стане глыбокага крызісу, выкліканага галечай масаў і бюракратызацыяй улады. Менавіта гэта і прывяло да ўзнікнення і развіцця фашызму. Выхад з крызісу кс. Гадлеўскі бачыў у ліквідацыі капіталістычнай сістэмы як асновы эксплуатацыі чалавека чалавекам і замене яе г.зв. „кааператыўным дэмакратызмам”³⁵. Кааператывізм кс. Гадлеўскі тлумачыў як грамадскі лад, заснаваны на супольнай добраахвотнай працы, прыватнай уласнасці, бяскласавасці грамадства і кааператыўна-дэмакратычнай культуры. Прызнавалася неабходнасць пераздзелу прыватнай уласнасці і надзяленне яе „кожнаму ў такім ліку, каб ён мог злучыць яе ў супольным супрацоўніцтве”³⁶. У зямельным пытанні гэта выглядала як канфіскацыя зямлі ў буйных уласнікаў і перадача яе сялянам па працоўнай норме³⁷. Адначасова сялян трэба было схіляць да развіцця спажывецкай, вытворчай і крэдытнай кааперацыі. Пры гэтым „кааператывізм” выразна аддзяляўся ад паняцця „карпаратывізм” (напрыклад,

³³ В. Г., *Лік беларусаў у Польшчы*, БФ, 05.10.1937, № 11 (20), с. 2-3; 05.11.1937, № 12 (21), с. 2-3; 05.12.1937, № 12 (22), с. 2-3.

³⁴ *Парлямантарны дэмакратызм*, БФ, 05.09.1937, № 10 (19), с. 1.

³⁵ *Кааператыўны дэмакратызм*, БФ, 05.10.1937, № 11 (20), с. 1.

³⁶ *Асновы і мэты кааператывізму*, БФ, 05.06.1937, № 7 (16), с. 1.

³⁷ М. Ш., *Зямельная рэформа і беларускае сялянства*, БФ, 05.04.1937, № 5 (14), с. 1-2.

у італьянскім варыянце), бо апошні лічыўся сістэмай супрацоўніцтва буржуазіі і пралетарыяту, першы ж адмаўляў існаванне класаў увогуле. Ідэі кааператывізму мелі значны адбітак і ў далейшай ідэалагічнай дзейнасці кс. Гадлеўскага. Так у напісаным ім у пачатку 1941 г. „Ідэалагічным Статуце Беларускага Нацыянальнага Фронту” ксёндз прапанаваў скласці заканадаўчую ўладу (Гаспадарскую Раду) з прадстаўнікоў асноўных прафесіяў прапарцыянальна іх колькасці і грамадскаму значэнню. Падобную „кааператыўную” сістэму прапагандаваў кс. Гадлеўскі і на міжнародным узроўні. Дзеля гэтага трэба было:

1. Даць кожнаму народу незалежнасць.
2. Даць кожнаму народу магчымасць выбраць у сябе найбольш адпаведны грамадскі лад і эканамічную сістэму.
3. Даць кожнаму народу роўны доступ да прыродных багаццяў.
4. Стварыць міжнародны орган нахштальт Лігі Нацыяў з больш шырокімі паўнамоцтвамі.

Выдаўцы газеты выдатна разумелі, што рэалізаваць гэты план чалавецтва зможа толькі праз шмат дзесяцігоддзяў: „На гэта адкажам, што ў сьняньняшніх варунках нашы думкі можа зьяўляюцца і ўтопіяй, але ці сьняньняшнія варункі будуць трываць вечно? Нам здаецца, што не. Мы пракананы, што да гэтай „утопіі” чалавецтва будзе ісьці праз цэлы рад „клясавых” войнаў, праз рэвалюцыйныя выступленьні „пралетарскіх” народаў проціў „буржуазных”, праз вялікае вынішчэньне краёў і народаў (...). Але ў канцы чалавецтва ўсёжтакі будзе прымушана дайсьці да нейкай салідарнасьці, абাপёртай на роўнасьці і справядлівасьці”³⁸. Вялікія, на жаль, не рэалізаваныя чалавецтвам дасюль ідэі, якія былі актуальнымі на парозе крывавай вайны, і якія застаюцца актуальнымі зараз.

Як бачым, спрабуючы сфармуляваць на старонках „Беларускага Фронту” нацыянальную ідэалогію беларусаў, кс. Гадлеўскі зыходзіў з прынцыпу самавызначэньня нацыяў і зусім не дэклараваў сімпатыяў адносна нацыянал-сацыялістычнай сістэмы, а наадварот — яе крытыкаваў.

Тым не менш час Х набліжаўся надзвычай імкліва. Кс. Гадлеўскі ўсведамляў, што „адпаведная часіна” (фактычна новая агульнаеўрапейская вайна) наступіць хутчэй, чым масы беларусаў будуць падрыхтаваныя да зусім самастойнага ў ёй змаганьня. У пэўны момант трэба было вырашыць, на чый бок павінны стаць беларусы.

Калі ж адбыўся гэты пералом? Вазьму на сябе адказнасьць сцвердзіць, што недзе напрыканцы 1938 ці ў пачатку 1939 гадоў. Кс. В.

³⁸ *Аб міжнародным кааператывізьме*, БФ, 15.06.1939, № 12 (46), с. 1.

Гадлеўскі быў, бясспрэчна, уражаны той лёгкасцю, з якой сусветная супольнасць дазволіла Гітлеру далучыць Аўстрыю і ліквідаваць незалежнасць Чэхаславакіі. Цытуючы польскую перыёдыку, „Беларускі Фронт” пісаў: „Істотная вартасць і веліч Гітлера ляжыць у тым, што ён разумее (...) псыхіку Захаду і выкарыстоўвае яе. Ён умее расшыфраваць пад азнакамі магутнасці істотную маласць духа”³⁹. Фашысцкая Германія пачала рэальны перадзел Еўропы, падзеі пачалі разгортвацца яшчэ больш хутка і беларусы ўжо не мелі часу...

Менавіта з канца 1938 г. на старонках „Беларускага Фронту” перастаюць з’яўляцца крытычныя выказванні адносна фашысцкай Германіі, а яго публіцысты спрабуюць патрактаваць Гітлера як асобу, што працягвае справу амерыканскага прэзідэнта Вільсана ў барацьбе за самавызначэнне нацыяў⁴⁰. Ақурат у гэты час кс. Гадлеўскі вымушаны канставаць, што ад ідэі гарманічнага спалучэння асобы і грамадства на аснове кааператыўізму прыйдзеца пакуль адмовіцца: „Усе народы, як мы ўжо казалі, уваходзяць цяпер у эпоху культу грамадства. Беларускі народ, хоча ён гэтага ці не хоча, будзе прымушаны перажыць гэтую эпоху і ўзяць у ёй удзел”⁴¹.

Можна сказаць, што пранямецкая стаўка кс. Гадлеўскага стала лагічным вынікам зробленага ім аналізу палітычнага становішча ў свеце. Савецкі Саюз і Польшча як саюзнікі адпадалі катэгарычна, паколькі былі дасюлешнімі гаспадарамі становішча, якія папярэднія дваццаць гадоў прыгняталі беларусаў. Заходнія дэмакратыі мала цікавіліся беларускім пытаннем і разлічвалі на іх было нельга, заставалася толькі фашысцкая Германія, якая пакуль ніяк не зарэкамендавала сябе адносна беларусаў. Пры тым кс. Гадлеўскі здагадваўся, што заходнія дэмакратыі і СССР прынцыпова не хочуць мяняць сітуацыю ў свеце (тады бадай што ніхто не мог падумаць, што пасля вайны СССР будзе такім моцным, каб падпарадкаваць палову Еўропы):

„Пры перамозе коаліцыі астаецца ў нас status quo, гэта значыць, той парадак, які цяпер існуе. Паводле дагавораў граніцы на ўсходзе Эўропы ня змяняцца. Могуць змяніцца толькі ў цэнтральнай Эўропе, магчыма, паўстала-б ізноў незалежная Чэхія, ці нават Чэхаславацчына, знікла-б з палітычнай карты ўсх. Прусія, падзеленая паміж Польшчай і Літваю, магчыма, што і Саветы атрымалі-б нейкую нагароду на ўсходзе ці ў іншым месцы — але наагул бяручы, вялікіх змен ня было-б.

³⁹ Р., *Шляхі Нямецчыны на ўсход*, БФ, 1.04.1939, № 7 (41), с. 2-3.

⁴⁰ *Новагоднія разважанні*, БФ, 1.01.1939, № 1 (35), с. 1.

⁴¹ *Адзінка і грамадства*, БФ, 1.07.1939, № 13 (39), с. 1.

Калі-б перамог „дынамічны” блёк, зьмены былі-б вялізарныя, ня толькі ў Эўропе, але і на ўсім сьвеце. Найболей зьменаў было-б у раёне Міжземнага мора, у ўсходняй Эўропе і на Далёкім Усходзе. Італія, Нямецчына і Японія падзялілі-б сьвет паводле сваіх плянаў”⁴².

Наконт зместу гэтых планаў упэўненасці ў Эўропе не меў ніхто, нават сам Гітлер, які сцвердзіў: „Расійскае пытанне павінна быць вырашана так або іначай, але яно павінна быць вырашана”. Кс. Гадлеўскі выдатна ўсведамляў пагрозу для беларусаў з боку фашызму (аб чым мы пісалі вышэй) і ўжо на чэшскім прыкладзе ўсвядоміў, што перацел Еўропы вядзецца немцамі з пазіцыі гвалту: „Нямеччына адступілася ад свайго прынцыпу самаазначэння народаў. Прынцып сілы, стасаваны адносна Чэхаславацкіны, можа выклікаць пры кожнай сусьветнай ці эўрапейскай буры розныя камплікацыі ў Сярэдняй Эўропе і нарабіць Нямецчыне клопату”⁴³.

Адкрытую стаўку на Германію кс. Гадлеўскі фактычна зрабіў толькі ў апошнім нумары газеты, які выйшаў 1 верасня 1939 г., калі вермахт ужо перайшоў граніцы Польшчы. Беларускі ксёндз сцвердзіў: „Беларусь можа паўстаць толькі пры варожых адносінах Нямецчыны й Расеі. Беларускаю справу можа паставіць на парадак дня толькі той блёк, які выступае проціў Расеі й для якога падзел Расеі быў-бы карысны”. Яго не бянтэжыў нават пакт Рыбентропа-Молатава: „Гэты пакт супярэчыць з вонкавымі імкненнямі сучаснае Нямецчыны й сучаснае Расеі, супярэчны сам у сябе ідэалёгічна, так што прадставіць сабе фашыстаў і камуністаў як шчырых і даўгавечных саюзнікаў вельмі трудна. Выглядае, што ён заключаны на-раз, каб дайсьці да нейкай азначанай мэты, якая будзе карысна й для Саветаў, і для Нямецчыны, а потым можа разваліцца”⁴⁴. Гэта было прадбачанне, якое і вызначыла для групойкі „Беларускага Фронту” будучага саюзніка.

У самым пачатку верасня 1939 г. кс. Гадлеўскага наведаў В. Папуцэвіч, які, будучы мабілізаваным у польскае войска, ехаў на фронт. Ужо ў сярэдзіне 1960-х гг. ён успамінаў іхнюю размову: „Кс. Гадлеўскі мне дэталёва прадставіў магутнасць нямецкага ўдару на Польшчу і казаў, што за тыдзень не астанецца і сьледу з польскай дзяржавы. Што да будучыні, то радзіў мне пры першай нагодзе перайсці на нямецкі бок, куды і ён думае перайсці, і там „будзем бачыць, што рабіць”. Гаворачы аб паляках, ён паказваў на

⁴² А. В., *Перад вялікімі вырашэньнямі*, БФ, 1.06.1939, № 11 (45), с. 2.

⁴³ *Падзел Чэхаславацкіны*, БФ, 1.04.1939, № 7 (41), с. 1.

⁴⁴ *Міжнароднае палажэньне і беларуская справа*, БФ, 01.09.1939, № 17 (51), с. 1.

поўную недалучнасьць польскай палітыкі, на нечуванае засьляпленьне нацыяналістычнае, што вядзе няўхільна да гібелі гэтую дзяржаву, што магчыма, дасьць новыя магчымасьці для беларускага народу”⁴⁵. Наступная сустрэча выдаўцоў газеты адбылася толькі праз два гады.

„Будзем бачыць, што рабіць”, „час пакажа, што трэба рабіць”, „трэба дзейнічаць па сітуацыі”, — выказванні падобнага кшталту часта сустракаліся на старонках „Беларускага Фронту”. Яны выдатна адлюстроўваюць стан няпэўнасьці, у якім апынуліся беларусы напярэдадні вялікай вайны. Ніводная з тых знешніх сілаў, што маглі спрычыніцца да вырашэння лёсу беларусаў, так і не прапанавала ніякай канкрэтнай праграмы па беларускім пытанні, а беларускі нацыянальна-вызваленчы рух быў занадта слабы, каб дамагчыся незалежнасьці сам. Ды і што гаварыць аб беларусах, калі пасля Другой Сусветнай вайны палова Еўропы воляй-няволяй апынулася ў „сацыялістычным лагерах”.

Як паказаў у сваёй нядаўна надрукаванай кнізе нямецкі даследчык Б. К’яры, нямецкія ўлады ўсе тры гады акупацыі Беларусі кіраваліся ў сваёй дзейнасьці не нейкімі прадуманымі планами, а хутчэй канцэпцыяй „кантраляванага хаосу”, падштурхоўваючы мясцовае насельніцтва да ўзаемнага знішчэння і зусім не думаючы аб вырашэнні актуальных праблемаў краю. Справа незалежнасьці Беларусі цікавіла немцаў яшчэ менш, чым у гады Першай Сусветнай вайны. Заложнікамі гэтай знішчальнай і, не ў меншай ступені, самазнішчальнай палітыкі акупантаў сталі і выдаўцы „Беларускага Фронту”.

Далейшы лёс заснавальніка і галоўнага ідэолага „Беларускага Фронту” вядомы. Кс. Гадлеўскі, вырашыўшы стаць на бок немцаў, уцёк летам 1940 г. у акупаваную імі Варшаву, паспрабаваў арганізаваць беларускія вайсковыя адзінкі ў нямецкім войску, працаваў у школьным камісарыяце ў Менску і быў забіты гестапа ў снежні 1942 г.

Існуе мноства версіяў, што да прычынаў расстрэлу ксяндза. Магчыма, кс. В. Гадлеўскі ўзначаліў падпольную Беларускаю Незалежніцкую Партыю (БНП), якая павінна была рыхтаваць беларусаў да далейшай барацьбы за незалежнасьць, і быў раскрыты акупантамі, а, магчыма, стаў ахвярай узаемнай барацьбы ў нямецкім кіруючым апаратае (паводле Ю. Туронка). І гэта толькі дзве, так бы мовіць, супрацьлеглыя гіпотэзы. Аднак у любым выпадку, чы-

⁴⁵ В. Пануцэвіч, *Кс. Вінцэсь Гадлеўскі. Дзяжаўны муж і павадыр народу*, „Спадчына”, 1993, № 3, с. 71.

таючы „Беларускі Фронт”, зусім не прыходзіш да высновы, зробленай беларускім гісторыкам Ю. Туронкам аб тым, што Гадлеўскі ішоў на супрацу з немцамі: „Кіруючыся не толькі патрабаваннямі афіцыйнай палітыкі, але перш за ўсё сваім глыбокім перакананнем, Гадлеўскі лічыў, што аднаўленне беларускай дзяржаўнасці магчымае толькі ў супрацоўніцтве з Нямецчынай”⁴⁶. Выбар Нямецчыны як саюзніка акурат і быў тады „патрабаваннем афіцыйнай палітыкі”. У кс. Гадлеўскага бадай што не было сентыменту ні да аднаго з тых, хто хутка павінен быў зысціся ў смяротнай бітве. Адзінай абвешчанай ім у самым першым нумары газеты арыентацыяй была арыентацыя на беларускі народ, таму, думаю, яго ўдзел у арганізацыі БНП мог быць абсалютна лагічным і таму дасюль актуальна гучаць словы, напісаныя ім летам 1939 года: „Чым гэтая бура скончыцца — няма ведама. Адно для нас пэўнае, што калі б гэта бура не абмінула беларускага народу, дык галоўным правілам для ўсіх беларусаў, а такжа галоўным імкненнем для ўсіх беларускіх дзеячоў павінна быць адно: **абарона і захаваньне беларускай нацыі**. Да гэтага ўсе мы павінны ісьці ня толькі ў часе супакою, але тым болей у часе буры. Абарона беларускага народу і захаваньне яго нага нацыянальнага вобліку павінна быць правілам для ўсіх беларусаў у кожных абставінах жыцця”.

Streszczenie

Na początku lat trzydziestych XX w. białoruski ruch narodowy po obu stronach granicy ryskiej został całkowicie rozgromiony. Utworzona w 1936 r. przez księdza Wincentego Godlewskiego gazeta „Białoruski Front” podjęła próbę ustalenia przyczyn klęsk doznanych przez ruch białoruski, określenia aktualnego stanu spraw oraz wyznaczenia kierunków aktywności dla działaczy narodowych. W pierwszym numerze, który ukazał się 12 czerwca 1936 r. Godlewski przedstawił swoje credo: „Nasza walka będzie walką białoruskiej idei z obcymi ideami, idei niezależnej z ideami zależnymi, frontu białoruskiego z cudzymi frontami”. Ukazanie się gazety wiązało się z odejściem księdza Godlewskiego z ruchu chadeckiego, konfliktem z księdzem Adamem Stankiewiczem na tle różnicy zdań na temat możliwości wspólnego frontu z komunistami. Według Godlewskiego chadecja i ksiądz Stankiewicz próbowali połączyć idee encyklik papieskich, ruchu socjalistycznego i narodowego. Redakcja „Białoruskiego Frontu” stała się obiektem ataku ze strony gazet komunistycznych i tych, które były drukowane w Wilnie pod patronatem Białoruskiego Komitetu Narodowego. Gazeta księdza Godlewskiego wiele miejsca poświęcała analizie sytuacji Białorusinów w Polsce, dlatego często całe numery były przez władze sanacyjne konfiskowane. Na jej łamach ukazało się wiele publikacji, które okazały się trafną prognozą biegu wydarzeń politycznych w najbliższych latach. Godlewski bardzo trzeźwo ocenił sytuację swojego narodu u schyłku lat trzydziestych. W 1936 r. pisał, że w najbliższej wielkiej wojnie, która — jak przewidywał — wybuchnie za kilka lat, Białorusini nie będą mieli żadnego szczerego sojusznika. Białorusini nie mogli liczyć przede wszystkim na żadnego ze swoich sąsiadów, bowiem wszyscy chcieli żywić się białoruskim kosztem.

⁴⁶ Ю. Туронак, *Да генэзы БНП, або як ствараліся міфы*, „Беларускі Гістарычны Агляд”, т. 6, сшыткі 1-2 (10-11), снежань 1999. <http://kamunikat.fontel.net/www/czasopisy/bha/06-1-2/17.htm#2>